

I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ УМІННЯ І НАВИЧКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Грицяк Ігор,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

academy_pa@ukr.net

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗДОБУТКИ

THE INCIPIENCE AND DEVELOPMENT OF HUMAN RIGHTS: INTERNATIONAL LEGAL ACHIVEMENTS

Права людини складають універсальну категорію про невід’ємні від самої природи людини можливості користуватися певними благами та цінностями задля забезпечення вільного та гідного існування особистості в суспільстві та державі.

Норми міжнародного права в процесі становлення і розвитку захисту прав людини орієнтують на те, що національне законодавство має включати той обсяг основних прав та свобод людини, який відповідає міжнародним стандартам, а також прийнятим державою зобов’язанням перед міжнародною спільнотою. Крім того, права та свободи людини повинні забезпечуватися гарантіями як юридичного, так і матеріального характеру.

Міжнародне право прав людини складає галузь міжнародного права, принципи і норми якої регулюють співробітництво держав у забезпеченні прав людини, у створенні міжнародних органів та спеціалізованих установ з питань захисту прав людини та дотриманні процедури захисту цих прав на міжнародному рівні.

Розвиток прав людини та особливих механізмів їх забезпечення постає, як наголошує М. Гердеген, на основі визнання окремої людини як самостійного правового суб'єкта, як носія міжнародно-правових прав і обов'язків. Права людини встановлюють межі для втручання державної верховної влади в життя індивіда (і певним чином — в життя певних суспільних груп) [1, 371].

Корені сучасного міжнародного захисту прав людини криються, по-перше, в розвинених класичним міжнародним правом принципах щодо захисту індивіда під час війни (гуманітарне міжнародне право), а по-друге, в домовленостях щодо захисту національних меншин у рамках територіального переділу Європи після Першої світової війни (договори у Паризьких передмістях, 1919 р.; подібні проблеми захисту меншин залишили після себе розпад СРСР, Югославії тощо).

У процесі свого становлення, і зокрема розвитку, захист основних прав і свобод людини супроводжувався не лише певними виробленнями теоретичних засад та практичних умінь і навичок, але й відповідною класифікацією, що, у свою чергу, полегшує удосконалення міжнародних та національних підходів, стандартів, принципів захисту прав людини. В історії розвитку захисту прав людини, таким чином, виділяють пласти, які часто ставлять у відповідність до трьох поколінь: класичні гарантії особистої свободи і життєвих благ, а також елементарні гарантії рівності (перше покоління); гарантування певних матеріальних (економічних чи соціальних) стандартів (друге покоління); колективні права (з 1970-х років) на мир чи права на здорове довкілля (третє покоління).

На сьогодні результатом розвитку міжнародного захисту прав людини є певні здобутки щонайменше за такими основними напрямками, як створення рекомендацій, які адресуються державам і спрямовані на привернення уваги до проблем захисту прав людини, варіантів їх вирішення, тенденцій розвитку тощо; вироблення проектів міжнародних договорів, які накладають певні зобов'язання на їх держави-учасниці і, відповідно, передбачають тісніше співробітництво; створення спеціальних міжнародних механізмів з перевірки виконання державами своїх міжнародних зобов'язань.

Певним міжнародно-правовим здобутком захисту прав людини є кодифікація міжнародного права прав людини, яку справедливо вважають найбільш кодифікованою галуззю міжнародного права. Її основу складають положення Статуту ООН (1945 р.) та Загальної декларації

прав людини (1948 р.). Зокрема в статті 55 Статуту ООН закріплено правову норму про сприяння «загальній повазі та дотриманню прав людини і основних свобод для всіх, без різниці раси, статі, мови та релігії» [2]. Повага до прав людини, згідно зі Статутом ООН, трактується також як один з найважливіших факторів гарантування миру та безпеки у світі.

Необхідно наголосити, що існує прямий зв'язок між прийняттям Статуту ООН і встановленням принципу поваги до прав людини в сучасному міжнародному праві. Результатом систематизації (кодифікації) прав людини стали дві групи договорів: універсальні договори з захисту прав людини та регіональні договори щодо захисту прав людини. Ці дві великі групи договорів (систем) складають у сукупності механізми міжнародного контролю в сфері забезпечення прав і свобод людини.

Як показує аналіз відповідних вітчизняних та закордонних досліджень, до універсальних договорів з захисту прав людини відносяться: численні міжнародні договори щодо протидії торгівлі людьми; Конвенція про рабство, 1926 р. (в редакції Протоколу про зміни, 1953 р. з Додатковим протоколом, 1956 р.; Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, 1948 р., в якій закріплено гарантії серцевинного складу заборон та захисних гарантій щодо прав людини; два Пакти ООН про права людини, 1966 р.: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права; Конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність людини поводженню чи покаранню, 1984 р.; Конвенція ООН про права дитини, 1989 р.; Додатковий протокол стосовно участі дітей у збройних конфліктах, 2000 р.; Додатковий протокол стосовно торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, 2000 р.; Міжнародна конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, 1969 р.; Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979 р.

До групи регіональних договорів щодо захисту прав людини відносяться різноманітні міжнародно-правові акти, дія яких поширюється в країнах Європи, Америки, Африки та Азії.

Основою загальноєвропейських мінімальних стандартів індивідуального захисту прав вважається Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950 р. (ЄКЗПЛОС). Державами-сторонами за Конвенцією є 47 держав-членів Ради Європи (+Росія). Гарантії охоплюють такі елементарні права людини, як: право на життя; заборону катування і примусову працю; захист особистої сво-

боди; основні права щодо судового й адміністративного провадження; спеціальні права на свободу (захист приватної сфери, свобода сумління і релігії, свобода висловлювання, свобода зібрань і об'єднань); право на сім'ю і шлюб. Крім того, інші права гарантує низка додаткових протоколів, а саме: Протокол 1 щодо захисту власності, права на освіту і права на вільні вибори; Протокол 4 з правом на свободу пересування і заборонаю колективного видворення; Протокол 6 з заборонаю смертної кари, доповнений Протоколом 13.

ЄКЗПЛЛОС має особливе значення, оскільки на її основі створені міжнародні гарантійні механізми з можливістю судового провадження та відповідного захисту. Центральним контрольним органом у цьому механізмі є Європейський суд з прав людини. Судова практика сформувала каркас конвенційних прав і їхніх меж, який у своїй практичній витонченості витримує порівняння з високорозвиненими системами судового захисту.

Європейський суд з прав людини розуміє гарантії Європейської конвенції прав людини не лише як права захисту від втручання, а й виводить з Конвенції обов'язки захищати певні цінності (захист розумово неповноцінної мешканки притулку від сексуальних домагань і знущань; вимога вжиття всіх організаційних заходів для відвернення терористичних нападів тощо) [1, 386].

На Американському континенті мінімальні стандарти індивідуального захисту прав людини забезпечуються Американською Конвенцією з прав людини (1969 р.), яка, по-суті, є своєрідною копією Європейської конвенції прав людини. Інституційні гарантії конвенційних прав зосереджені в Міжамериканській комісії з прав людини (Вашингтон) та в Міжамериканському суді з прав людини (Сан-Хосе, Коста-Ріка). Комісія і Суд діють в умовах політичної нестабільності, важких внутрішніх конфліктів, економічної скрути та проявів окремих авторитарних тенденцій в багатьох державах-членах Конвенції. З огляду на таку ситуацію у випадках викрадення і вбивства Суд запровадив полегшення доведення. Такий підхід доцільно було б запровадити в практику досудового розслідування і судочинства і в Україні у справах про викрадення, вбивства та інших тяжких злочинів Майдані восени 2013 та навесні 2014 років під час Революції Гідності.

Африканська хартія прав людини і прав народів (Банжувльська хартія, 1981 р.) дещо перевершує Європейську та Американську хартії, оскільки, поряд з індивідуальними правами, містить також індивіду-

альні обов'язки та низку колективних прав: право на самовизначення народів; право народів розпоряджатися своїми природними ресурсами. Особливістю Банжувльської хартії є також закріплені права третього покоління: право народів на економічний, соціальний і культурний розвиток, право на мир, на розвиток довкілля.

Для реалізації положень хартії діють Африканська комісія прав людини і прав народів, до складу якої входить 11 незалежних членів (1981 р.), та Африканський суд з прав людини, утворений на основі особливого Протоколу, 1998 р., який приймає рішення з приводу індивідуальних скарг. Проте, не дивлячись на більш досконале правове урегулювання захисту прав людини в рамках Банжувльської декларації у порівнянні з Європейською та Американською хартіями, на практиці це виглядає суттєво по-іншому, про що свідчить досить низький рівень захисту прав людини в африканських країнах.

Арабська хартія прав людини (АХПЛ) прийнята на конференції Арабської Ліги в Тунісі для Алжиру, Бахрейну, Йорданії, Лівії Саудівської і Палестини (2004 р.). Ці арабські країни, як договірні сторони, визнають універсальні права людини згідно з Статутом ООН, Загальною декларацією прав людини, обома Пактами про права людини ООН від 1996 р. З іншого боку, АХПЛ підкреслює значення ісламського шариату та інших релігійних божих одкровень для основних принципів братерства, рівності й толерантності. Хартія передбачає утворення Арабського комітету з прав людини, який перевіряє звіти договірних сторін і повинен подавати відповідні рекомендації. Таким чином, спостерігається очевидне намагання відповідати сучасним стандартам прав людини у поєднанні з світоглядно нейтральним забарвленням.

Підсумовуючи, можна зробити висновок про те, що міжнародно-правові здобутки щодо захисту прав людини є достатньо вагомими. Однак проблемою залишається їх практична реалізація, що потребує не лише цілеспрямованого вдосконалення, але й окремих системних, глибоких і комплексних наукових досліджень.

Джерела

1. Матіас Гердеген. Міжнародне право / Пер. з німецької. — К.: «К.І.С.», 2011. — 516 с.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй / Видано Департаментом громадської інформації ООН. — [Назва з екрану]: http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf